

УДК 334.19: 337.15

С.В. ЗАХАРІН

Київський національний університет технологій та дизайну

**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА:
РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР**

У науковій праці проаналізовано основні проблеми розвитку агропромислового підприємництва в Україні. Визначено фактори гальмування інвестиційної та інноваційної активності у АПК. Запропоновані механізми державної підтримки агропромислового підприємництва на рівні регіону.

Ключові слова: державна підтримка, агропромислове підприємництво, агропромисловий комплекс регіону, аграрна політика.

Тенденції сучасного розвитку агропромислового виробництва в Україні пов'язані передусім з недосконалістю економічного механізму природокористування, техніки, технологій. Реформування аграрної сфери спрямоване на підвищення рівня продовольчої безпеки України за рахунок нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості, що дозволить створити конкурентоспроможну економіку, інтегровану у світову господарську систему, наблизити сільськогосподарське виробництво до рівня економічно розвинених країн. Виробництво продукції сільського господарства ще не вийшло на рівень 1990 р. Це пояснюється як спадом платоспроможного попиту всередині країни, так і втратою ринків збуту (країн СНД). Певні позитивні тенденції зафіксовані лише у виробництві картоплі, овочів та баштанних, що говорить про орієнтацію виробників на більш дешеву продукцію.

Вказане обумовлює актуальність та необхідність проведення аналізу стану агропромислових комплексів регіонів України.

Об'єкти та методи дослідження

З розвитком різних форм власності в аграрному секторі та його реформуванням вирішення питання відтворення природного ресурсного потенціалу АПК має пріоритетне значення. Методологічна незавершеність і недостатність нормативно-правової бази знижує ефективність й обмежує сферу застосування інструментарію загальної системи економічних регуляторів проведення заходів щодо відтворення та збереження природного ресурсного потенціалу АПК.

Над вказаної проблематикою працюють провідні вчені – В. Васенко, В. Винтоняк, А. Гайдучкий, Лук'яник М.М., Б. Пасхавер, О. Скидан, Г. Спаський, О. Шубравська та інші науковці. Проте в нинішніх соціально-економічних умовах мають бути уточнені окремі елементи державної підтримки агропромислового підприємництва.

Постановка завдання

Подальшого удосконалення потребують механізми державної підтримки агропромислового підприємництва, в першу чергу на регіональному рівні, який найбільше наближений до реальних підприємницьких формувань. *Метою статті* є викладення результатів дослідження з питань оптимізації форм та методів державної підтримки агропромислового підприємництва у регіонах.

Результати та їх обговорення

Зношеність основних фондів у деяких галузях АПК сягає 50%, підприємства використовують вкрай застарілу матеріально-технічну базу, більшість обмежених обігових коштів спрямовуються не на

оновлення обладнання, а на його ремонт.

Державна інвестиційна політика щодо галузей АПК має бути націлена на розширення джерел інвестиційного забезпечення, в першу чергу за рахунок пільгового оподаткування та підвищення доступності кредитних ресурсів. Не знята з порядку денного і проблема розвитку ринкової інфраструктури на селі, без чого неможливе поживлення високоефективної діяльності у АПК. На підприємствах АПК триває так зване «проїдання» основного капіталу, коли обсяг нарахованої амортизації значно більший за обсяг приросту основного капіталу. Частка амортизації основних засобів в структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах впала з 5,1% у 2002 р. до 4,9% у 2010 р., що не сприяє прискореному накопиченню інвестиційних ресурсів. Ситуація із залученням прямих іноземних інвестицій в агропромисловий сектор економіки залишається незадовільною.

Аналітичні розрахунки, проведені А. Гайдучьким, показали, що для більшості країн світу характерна тенденція низького рівня залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу [1]. Об'єктивна причина цього явища криється в особливостях роботи галузі (висока ризикованість, територіальна розпорошеність, низька оборотність капіталу). Тому сподіватися на швидкий приплив іноземного капіталу до вітчизняного сільського господарства не варто.

Одним із напрямів підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного АПК для іноземного інвестора є залучення землі у цивільно-господарський оборот. Земля в умовах ринку є інвестиційним ресурсом [2], який дозволяє резиденту отримати додаткові аргументи для залучення ресурсів, а нерезиденту – впевненість у серйозності намірів приймаючої сторони. Ми виходимо з того, що розв'язання проблеми інвестиційного та інноваційного забезпечення сільськогосподарського виробництва лежить у площині вдосконалення земельно-майнових відносин як передумови для запровадження іпотечного кредитування аграрного виробництва, зміцнення ринкової інфраструктури.

Проблему інвестиційного та інноваційного наповнення АПК не можна вирішити без стабілізації макроекономічної ситуації в країні. Мова йде, зокрема, про уповільнення темпів інфляції. Як слушно вказує Б. Пасхавер, інфляція залишається головною макроекономічною перепорою для зростання продовольчого ринку [3], без чого неможливе зростання рентабельності сільськогосподарського виробництва, поліпшення його інвестиційного та інноваційного забезпечення.

Проблему інноваційного наповнення підприємств АПК неможливо вирішити без модернізації їхньої структури. Незбалансованим є і розвиток продуктивних підкомплексів: обмежені фінансові ресурси направляються на інвестування переважно виробництва підакцизних та експортних товарів. Звичним явищем стало зростання сукупних трудозатрат на вироблення одиниці сільськогосподарської продукції, втрати врожаю. Невирішеність цих проблем тягне за собою жалюгідне становище підприємств АПК, чим звужується база їхнього забезпечення (ресурсного взагалі та інноваційного зокрема).

Тенденції сучасного розвитку сфери агропромислового виробництва в Україні пов'язані передусім з недосконалістю економічного механізму природокористування, техніки, технологій. Разом з тим результати академічних досліджень дозволили сформулювати парадигму інвестиційної політики розвитку АПК, яка має базуватися на наступних принципах:

- принцип ланцюгової капіталізації галузей АПК;
- принцип оптимального використання інвестицій у розрізі регіонів;

- принцип поєднання інвестицій з інноваціями;
- пріоритетність інвестування інноваційних, соціальних (в тому числі молодіжних) та екологічних (в тому числі природоохоронних) програм і проєктів, а також розробки та впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- забезпечення економічної безпеки при залученні іноземних інвестицій.

На жаль, доводиться констатувати, що принципи інвестиційного забезпечення розвитку АПК не виконуються. Одна з головних проблем – нерівномірність розподілу пільг між різними галузями та регіонами, що зумовлює диспропорції у розподілі інвестицій навіть на мезорівні. Підприємства АПК відчують і гостру нестачу інноваційних ресурсів, без вкладення яких вони ніколи не стануть конкурентоспроможними. Не менш гостро стоїть питання про раціональне фінансове забезпечення науково-технічних та інноваційних програм, розв'язання якого потребує ресурсної та правової підтримки з боку держави. Через недостатність інвестиційного та інноваційного забезпечення АПК залишається вкрай низькою якість продовольчих товарів. Кількість неякісної продукції в торгівельній мережі по окремих видах сягає 40–60% [4], що негативно відбивається на рівні продовольчої безпеки держави.

Причин кризового становища кілька, і вони всім відомі: недостатня рентабельність сільськогосподарського виробництва, низький рівень мобільності інвестицій, відсутність ефективних державних програм підтримки розвитку АПК, незавершеність ринкових реформ на селі та ін.

Сьогодні основним джерелом фінансування інновацій (в тому числі і у АПК) залишаються власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування у 2010 р. становила 65%. Державна підтримка інновацій з державних та місцевих бюджетів була на рівні 1,6%, що майже у два рази менше, ніж у 2001 р. (2,9%). За розрахунками експертів, для оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств на рівні технологічної потреби необхідно щорічно купувати машини й обладнання на суму понад 15–20 млрд. грн. Але підприємства АПК не мають навіть шостої частини від цієї потреби.

На жаль, підприємства АПК не мають змоги використовувати напрацьовані світовим досвідом заходи підвищення рівня власного фінансового забезпечення за допомогою ринкової інфраструктури. Науковцями зроблені пропозиції про розвиток механізмів і напрямів біржової торгівлі, що дасть можливість укладати ф'ючерсні контракти, а також знижувати ризики сільськогосподарського виробництва [5]. Цікавими видаються пропозиції про створення агропромислових вільних економічних зон [6], які дозволяють забезпечити пільгові умови господарювання для сільськогосподарських товаровиробників певної території, враховуючи специфічні для них проблеми і труднощі. Вдале управління діяльністю підприємств АПК, що працюють в таких зонах, взмозі забезпечити випереджаюче надходження інвестиційних та інноваційних ресурсів у сільське господарство та переробку сільськогосподарської сировини.

Однією із форм розвитку інноваційної діяльності на селі є створення та підтримка агротехнічних парків [7], які функціонують як аграрні підприємства з органічним поєднанням наукової і виробничої складової і можуть користуватися державною підтримкою згідно закону. Такі агропарки можуть створюватися, зокрема, на базі наукових, дослідних і освітніх закладів аграрного профілю. Проте розвиткові інноваційного підприємництва на селі заважають значні адміністративно-бюрократичні перешкоди, що супроводжують сумлінних товаровиробників на всіх етапах виробництва [8].

Бракує цілісної державної стратегії і політики щодо інвестиційного та інноваційного забезпечення АПК як пріоритетної сфери української економіки. Вагомою проблемою залишається організація державної підтримки інвестування природоохоронних заходів, що впливатиме і на стан розвитку АПК, оскільки природа і навколишнє середовище є одним із головних чинників сталого розвитку агросфери.

Держава має взяти під контроль розробку і реалізацію екологічної політики в окремих регіонах з урахуванням їхніх особливостей, нормування параметрів якості довкілля і стану природно-ресурсного потенціалу, організації системи економічних стимулів для здійснення екологічної політики в регіоні. Рішення екологічних і природоохоронних проблем вимагає значних бюджетних витрат. Держава зобов'язана взяти на себе вирішення завдання щодо фінансування оновлення матеріальної бази природоохоронного виробництва, в тому числі контрольно-вимірального обладнання, технологій, що забезпечують регенерацію відходів.

Необхідно прискорити роботу щодо методичного та методологічного обґрунтування інвестиційних та інноваційних проектів у АПК [9], без чого взагалі неможливе залучення зовнішніх ресурсів.

Докладніше коло проблем інвестиційного та інноваційного забезпечення підприємств аграрної сфери можна вивчити на прикладі молокопродуктового підкомплексу, який, з одного боку, має значний потенціал розвитку, а з іншого – характеризується інвестиційним, інноваційним та ресурсним виснаженням.

Місткість молочного ринку України визначається на рівні 18,4 млрд.грн. Фактичне споживання молока і молокопродуктів на душу населення в Україні становило у 2003–2010 р. від 210 до 235 кг (раціональні норми здорового харчування за рік на людину – 380 кг молока і молокопродуктів). Незадоволений (неплатоспроможний) попит становить більше 22 млрд.грн.

У межах України функціонує лише 359 молокопереробних підприємств, з яких 62 – потужних. За оцінками експертів, невеликі молочні заводи не можуть конкурувати в сучасних умовах, і через деякий час стануть «підсобними» підприємствами в мережі потужних, сучасних молочних заводів. Малопотужні молокопереробні заводи, окремі міні-цехи та лінії не можуть забезпечити переробку молочної сировини належних глибини, якості і асортименту. Так, при переробці молока безпосередньо в господарстві, як правило, виготовляється 1–3 найменування готової продукції, тоді як на потужному підприємстві – за рахунок комплексного використання сировини і застосування безвідходних технологій – 25–30 найменувань [10]. Найдієвішим заходом щодо залучення недозавантажених потужностей молокопереробних підприємств є збільшення обсягів закупівлі молока в дрібнотоварному секторі.

В 2010 р. у населення було закуплено в середньому 208 кг молока в розрахунку на 1 корову, тоді як у 1991 р. цей показник сягав 643 кг. Тенденції щодо забезпечення сировиною молочних переробних підприємств на даний час експертами оцінюються як вкрай негативні. 80% молока заготовляється у господарствах населення (як правило, на селі). Але демографічна ситуація на селі погіршується, населення вимирає, багато сіл зникають з карти України, молодь переселяється в районні центри, промислові міста. Утримувати корів у приватній власності стає дедалі нелегко, тому старше покоління людей корів продають. Економічна ефективність виробництва молока досить помірна, а в багатьох випадках – збиткова, тому без прямих, суттєвих державних дотацій сировинну базу поліпшити дуже складно. Навіть така потужна держава, як США, дотує сільськогосподарське виробництво і

тваринництво в тому числі. Лише одна з небагатьох країн світу – Австралія – виробляє високоякісне молоко й експортує його в багато країн світу – без прямих дотацій держави. Але австралійський уряд фактично дотує молочне тваринництво на інших напрямках: організовано ефективну систему моніторингу та управління розвитку галузі, впроваджено сучасні селекційні і генетичні програми розвитку молочного скотарства, забезпечується маркетингове супроводження продукції на зовнішніх ринках.

Розпочате в 90-х роках реформування господарського механізму в аграрній сфері не тільки не вирішило проблему неврегульованості цінових взаємовідносин між виробниками молочної сировини та переробною сферою, а й сприяло її поглибленню. Так, лише протягом 1990–1997 рр. реалізаційні ціни на молоко знизилися на 36%, тоді як ціни маслосироробної та молочної промисловості збільшилися у 3,6 раза. Зростає конкуренція між переробними підприємствами за джерела молочної сировини. Світовий досвід переконує, що лише державна дотація молочної галузі дає змогу стабільно нарощувати сировинну базу згідно з завданнями продовольчої безпеки України, зміцнює її позиції на міжнародній ринках продовольства. Для цього необхідно:

- значно поліпшити систему державної дотації виробникам молока;
- спрямувати значні валютні кошти, передбачені програмою «селекція»; не на закупівлю імпортного поголів'я, що рівнозначно дотації зарубіжних виробників, а на формування крупних молочних ферм за рахунок закупівлі молодняку з господарства приватного сектору,
- надавати довгострокові державні кредити на створення сучасних крупних молочних ферм з використанням маловитратних, енергозберігаючих технологій, без закупівлі імпортного поголів'я тварин, базуючись на власному генофонді молочної худоби;
- значно збільшити обсяги державного фінансування на виконання фундаментальних і прикладних досліджень стосовно молочного тваринництва, методів його інтенсивного відтворення і сучасних екобезпечних технологій;
- розробити державну стратегію щодо різкого підвищення якості виробленого молока, у тому числі вмісту в ньому сухих речовин, як основного показника для диференційованої оплати за 1 л молока;
- запустити у виробництво вже запропонованими науковими установами сучасні і одночасно дешеві прилади для контролю за вмістом у молоці сухих речовин.

Можливо, спираючись на досвід світових компаній з виробництва і переробки молока, створювати при крупних молочних підприємствах власні наукові лабораторії, які б безпосередньо використовували найсучасніші технологічні прийоми та розробляли абсолютно нові напрями (наприклад, фінські вчені завдяки використанню особливих рас бактерій виробляють комерційне молоко, вживання якого зменшує високий артеріальний тиск людей). Вчені обґрунтували високу ефективність виготовлення сиру, виходячи із витрат зерна й енергії корму на одиницю продукції. Наприклад, на виробництво 1 кг свинини витрачається 6,9 кг зерна і 30 тис. ккал., яловичини відповідно 4,8 і 17, а сиру – 3 і 10.

Основним експортним напрямком молочної промисловості є виробництво сухих білкових молочних продуктів, серед яких основні обсяги займають сухе знежирене і незбиране молоко, сироватка, казеїн. Ключові технологічні процеси у виробництві цих продуктів – упарювання і сушіння. Для

здійснення цих енергоємних процесів на вітчизняних заводах використовується в основному енерговитратне застаріле обладнання радянських часів.

Висновки

Підсумовуючи викладене, можна зробити узагальнюючий висновок, що в агросфері й досі не створено належних умов для розширеного відтворення різних видів ресурсів, у тому числі трудових, інвестиційних та інноваційних ресурсів. Цілком природньо, що обмежені інвестиції йдуть не на закупівлю нової техніки та впровадження прогресивних технологій, а на підтримку хоча б мінімальної дієздатності вкрай застарілої матеріально-технічної бази (ремонт), що не сприяє переходу розвитку АПК на модель сталого розвитку. Державна економічна політика не вирішує проблем ресурсного та технологічного забезпечення підприємств сільськогосподарського виробництва, а органи державної влади не використовують науково обгрунтовані і апробовані світовим досвідом заходи поживлення інвестиційних процесів у агросфері.

Реформування аграрної сфери має бути спрямоване на підвищення рівня продовольчої безпеки України за рахунок нарощування виробництва продуктів харчування, підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності. Недостатність нормативно-правового забезпечення розвитку АПК обмежує застосування ефективних регуляторів проведення заходів щодо активізації відтворення його інвестиційного потенціалу. Необхідно розробити сучасне нормативно-правове середовище, що враховує інтереси держави, виробника і інвестора, забезпечує гарантії недоторканності інвестицій та уможливує отримання чітких пільг і преференцій. Слід активніше розвивати ринкову інфраструктуру на селі, стимулювати розвиткові агропромислових вільних економічних зон, агротехнічних парків, підприємницьких агрокластерів.

Список використаної літератури

1. Гайдуцький А.П. Продовольча проблема в умовах глобалізації та залучення іноземних інвестицій у світове сільське господарство // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С.50–58.
2. Спаський Г.В. Напрями залучення іноземних інвестицій в АПК Закарпаття // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 83–86.
3. Пасхавер Б. Продовольчий аспект подолання бідності // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 71–76.
4. Скидан О. Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики // Економіка України. – 2004. – № 3. – С.53–59.
5. Пасхавер Б. Рентабельность агросферы: проблемы стабильности // Экономика Украины. – 2004. – № 2. – С.73–82.
6. Васенко В.К. Агропромислові вільні економічні зони: стратегія розвитку в Україні // Економіка АПК. – 2004. – № 10. – С. 154–158.
7. Васенко В.К. Агропарки як важливий інструмент активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С.84–88.
8. Корецький М.Х., Дацій О.І. Державне регулювання інноваційної діяльності в АПК // Економіка АПК. – 2004. – № 4. – С.14–18.
9. Лук'яник М.М. Методичні підходи до визначення ефективності інвестицій у сільському господарстві // Економіка АПК. – 2004. – № 10. – С. 110–112.

---

10. Винтоняк В.Д. Внешняя торговля Украины и ее влияние на мировой рынок молокопродуктов // Материалы Всеукраинской конференции «Молочный мир-2004» (г. Киев, 2-3 ноября 2004 г.). – С.28–34.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2012

Государственная поддержка агропромышленного предпринимательства: региональное измерение

Захарин С.В.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

В статье проанализированы основные проблемы развития агропромышленного предпринимательства в Украине. Определены факторы снижения инвестиционной и инновационной активности в АПК. Предложенные механизмы государственной поддержки агропромышленного предпринимательства на уровне региона.

Ключевые слова: государственная поддержка, агропромышленное предпринимательство, агропромышленный комплекс региона, аграрная политика.

State support of agroindustrial enterprise: regional measuring

S. Zakharin

Kyiv National University of Technologies and Design

In scientific labour is analysed basic problems of development of agroindustrial enterprise in Ukraine. Certainly factors of braking of investment and innovative activity in APK. The offered mechanisms of state pidpriemki of agroindustrial enterprise are at the level of region.

Keywords: state support, agroindustrial enterprise, agroindustrial complex of region, agrarian policy.